Eit halvt liv

Ved Alfred Fidjestøl

Per Sivles liv var eit drama, frå mora freista å ta sitt eige liv med vesle Per i magen til han 47 år seinare valde å avslutte livet med ein revolver på Kristiania bad. Det nittande hundreårs idear om arv og ære var med å sende Sivle i døden.

Per Sivles 47-årige liv byrja like dramatisk som det slutta. Mor hans, Susanna Andersdotter Ryum, var blitt gravid med hestehandlaren Eirik Sivle på Stalheim på Vossestrand, utan å vere gift. Foreldra hennar kunne ikkje utstå barneføren, han var ikkje eingong i nærleiken då fødselen nærma seg. Han var på Austlandet og var ikkje ventande heim før utpå sommaren. Difor kom bror hennar, Anders Hylland, for å hente henne heim til familien i Flåm i Sogn, så ho skulle få føde mellom sine eigne.

Han fekk henne med ned dei bratte fjellsidene frå Stalheim og ut Nærøydalen til Gudvangen. Dei hadde ein lang og kald tur framfor seg, fem mil på islagt vatn, fyrst nordover Nærøyfjorden til Beitelen, der Nærøyfjorden møter Aurlandsfjorden, og så sørover Aurlandsfjorden og heim til Flåm. Anders skeisa framfor, bak seg trekte han Susanna på ein kjelke.

Situasjonen var håplaus, Susanna Ryum var fortvilt der ho låg med berre eit lag med is mellom seg og det svartblanke djupet. Stundom passerte dei opne raker, og i ei plutsleg innskyting, i ein augneblink av desperat fortvilning, kasta Susanna seg av kjelken og ned i ei av desse råkene.

Broren kasta seg etter henne, kjempa med søstera og fekk baska henne opp av isvatnet. Både ho blei våte og kalde, Susanna hadde i tillegg slått seg kraftig, lårhalsen var broten. Anders la Susanna attende på kjelken, pakka henne inn i teppe og klede og drog henne vidare den siste biten heim til Flåm.

Heime hos foreldra oppe på fjellgarden Ryum i Flåm var ikkje Susanna velkomen. Skamma over graviditeten stengde henne

ute. Difor drog Anders og Susanna i staden til halvsøstera deira, Gjertrud Flåm.

Her fekk Susanna leve dei siste vekene medan ho venta på fødselen. Den 6. april 1857 kom riene. Med broten lårhals skulle ho føde, det blei ein vond og vanskeleg og etter kvart dramatisk fødsel. Det var ein tvillingfødsel, to gutar, men bae gutane var tilsynelatande livlause. Den eine gav dei opp med det same, medan ei standhaftig jordmor forbarma seg over den andre. Ho klarte omsider å blåse liv i guten som blei døypt Peder Eriksen Sivle.

Per Sivle som han snart skulle bli heitande, skulle miste mor si berre knappe to og eit halvt år seinare. Ho gifte seg med Sivles far, og fekk i løpet av dei to neste åra ytterlegare to tvillingfødsler, med i alt fire dødfødde gutar. Lårhalsbrotet etter sjølvordsfreistnaden grodde aldri, og den 19. oktober 1859 døyde ho i barsel, fem dagar etter den siste fødselen.

Nitten år seinare gav Per Sivle mora evig liv gjennom diktet "Dan fyrste songen", som lett omarbeidd og tonesett er del av den norske songskatten den dag i dag:

*Dan fyrste songen, eg høyra fekk,
var mor sin song atmed voggja;
dei mjuke vék til mit hjarta gjekk,
dei kunde gråten min stogga;
dei sullad meg so undarleg,
so stilt og mjukt til å sova,
dei synte meg ein fager veg
upp frå vår vesla stova.*

*Dan vegen ser eg no endå tidt,
når eg fær augat mitt kvila,
dar stend ein engel og smilar blidt,
som berre ei kan smila,
og når eg sliten trøytnar av
i strid mot alt, som veilar,
eg høyrrer stilt frå mor si grav
den song, som alting heilar.*

Lagnadstru

Per Sivles liv blei aldri enkelt. Han vaks opp i tre ulike fosterheimar, han måtte avbryte gymnaset på grunn av ein diffus migreneliknande sjukdom, han blei kasta

omkring i dei teologiske og ideologiske brytningane som kjenneteikna det norske samfunnet dei siste tiåra av det nittande hundreåret, og han sleit heile vaksenlivet med eit anstrengt forhold til alkohol.

Tidvis fekk han stor anerkjenning for forfattarverksemda si, kanskje mest for dei nasjonale lyrikksamlingane han gav ut på 1890-talet, men kommersielt blei han aldri nokon stor suksess. Han levde i lange periodar frå hand til munn, i heile seks år måtte han leve fraskild frå kone og dotter, av di han var ute av stand til å forsørge dei.

Wenche Niisen

Kanskje ikkje overraskande, med dette utgangspunktet for livet og med denne biografiske ramma, kan vi finne ein suicidal tendens gjennom det meste av Sivles liv. Det kan synast som om Sivle låg under for ei slags lagnadstru. Han var sjeldan tydeleg med omsyn til dette, men avslørte stundom at han frykta ein slags nemesi frå lagnaden, kvar gong livet såg lyst ut. Som han skreiv til kona Wenche: "De gamle Grækere sa, at Guderne var skinsyge paa Menneskenes Lykke.

Det er ikke frit for, jeg ligesom har en Fornemmelse af, at --- aa, lad os kalde det: Skjæbnen, for at slippe fra det, er skinsyg paa mig."

Som andre i samtida var Sivle oppteken av den rolla arv og ætt spelte for einskild-individets livsmoglegheiter. Ættefokuset var rett nok ikkje berre negativt. Sivle trudde at han sat inne med eit gjennom mange slektledd oppspart reservoar av kunstnarleg skapingsevne og kraft. Men både i negativ og positiv forstand oppfatta Per Sivle sitt eige liv og sine livsvilkår langt på veg førebestemt av arv og lagnad.

Idéhistorisk kan mange av desse oppfatningane forståast som verknadshistorie av Darwins *The Origins of Species* frå 1859. Darwins evolusjonsteori hadde utløyst ein viltveksande flora av folkelege tillempingar, fortolkingar og misforståingar med omsyn til arvens rolle og funksjon. På 1890-talet hadde vitskapsmannen Gerhard Armauer Hansen og forfattaren Bjørnstjerne Bjørnson ein lengre debatt i *Nyt Tidsskrift* og *Kringsjaa*, der Bjørnson hevda at ikkje berre erverva eigenskapar kunne arvast, men at til dømes sterke inntrykk som ei gravid mor opplevde, kunne bli overførte på fosteret ho bar. Ei mor som såg eit menneske utan ei hand, kunne deretter føde eit barn utan hand, på grunn av dette "skadesynet", hevda Bjørnson. Eller meir trivielt kunne Bjørnson fortelje om det sjølvopplevde tilfellet om ei mor som i lystig lag fekk kasta eit kirsebær i andletet: "[D]et traf henne ved mundviken, – og den datter, hun sat frugtsommelig med, har den dag i dag en rød klump paa det sted."

Kva Bjørnson ville sagt om konsekvensane av at ei høggravid mor prøver å ta sitt eige liv, kan ein berre tenkje seg. Sivles siste fosterfamilie fortalde seinare at Per Sivle sjølv hadde vore oppteken av at han hadde fått ein tung arv alt i moras liv. Han oppfatta moras sjølv-mordsforsøk i Nærøyfjorden som noko som på ein eller annan måte låg nedfelt i han og var medbestemmande for livet hans. Det ho hadde sett i gang, levde vidare i sonen.

"Lykkeligst Livet, som aldrig blev født"

Hausten 1890 skreiv Per Sivle eit av dei mørkaste, personlege dikta han nokon gong skulle skrive. Diktet fekk ingen tittel, han teikna berre ein kross i staden for tittel på manuskriptbladet. Som krossen indikerer, var det eit dødsdikt, eit sjølv-mordsdikt.

Garden Sivle i framgrunnen, garden Brekke der Per Sivle voks opp i bakgrunnen.

+
Nu er det gjort, Brøden forøvet,
Anklage reist, Vidnesbyrd prøvet,
Dødsdom er falden og ei appelleret,
Dommen just nu exekveret,
Dødsdrikken skjænket,
Dødsdrikken drukket,
Glasset er knust, Tørsten er slukket.

Om et Minut
– jeg eier ei andet, det er ikke meget,
kun et Minut, men det er mit eget,
det sidste, og kanskje det første, det ene,
jeg eier alene –
saa er det slut, ja, saa er det slut.

Jeg selv var Forbryderen, selv skrev
jeg Klagen,
selv var jeg Vidne og Dommer i Sagen,
selv var jeg Bøddel og selv Delinkvent,
selv vil jeg skrive mit Livs Testament,
för endnu Minutet
om nogle Sekunder er sluttet.
Lykkeligst, lykkeligst Liv som er dødt.
Lykkeligst Livet, som aldrig blev født.

Om diktet, som i originalmanuskriptet er datert til den 12. november 1890, sprang ut av ein reell sjølv-mordsfreistnad, er uvisst. Men vi veit at Per Sivle heile livet hadde frykta sjølv-mordet som freisting og løysing. "Og *kjenner du inkje ikvell, ikvell, / at Livet, det er daa det likaste le?*" skreiv han nyforelska og optimistisk i diktet "Vaar-Von", eit av dei lysare dikta i forfattarskapen. Men sjølv i dette diktet, skrive i eit av hans mest lukkelege år, finn ein referansen til sjølv-mordet.

Sommaren 1904 publiserte Per Sivle to dikt, som relativt tydeleg varsla at døds-lengten var i ferd med å overmanne han.

Den 27. mai skreiv han diktet "Gøym meg, Mor", med avslutningsstrofa:

Og eg var eit Barn, og eg er ein Mann,
og mykje eg vonte, og lite eg vann.
Eg vanka og flutte paa villande Fot,
og jamnast so bar meg no Vegen imot.
Og no er eg trøytt, og eg stundar til Natt,
og berre ein einaste Sukk eg hev att:
'Mor, Mor, gøym meg, Jord!'

Gjennom morshenvendinga knyter diktet attende til eit av dei fyrste dikta han skreiv, "Dan fyrste songen". Båe stader er det eit morsbilete diktet krinsar om. Men der "Dan fyrste songen" har noko religiøst forsona over seg i songen som allting heilar, er denne siste songen svart-are. Det er eit klårare gudlaust dikt, Per Sivle har resignert på vegner av livet og resignert på vegner av døden, han ventar og vonar ikkje meir enn å få kvile i fred, å få bli gøymd av jorda. Det er eit dikt som er merkt av livslede og døds-lengt. Det er som døden er dette eine faste punktet som han heile tida har krinsa omkring. No er han klar til å møte han, han er lei av å vente.

Då Per Sivle to veker seinare fekk høyre at det no var sikkert at regjeringa ikkje kom til å prioritere han ved tildelinga av reisestipend for forfattarar, skreiv han diktet som seinare fekk tittelen "Eit ord". Endå ein gong skreiv Sivle sitt liv, han oppsummerte det jamvel.

Opningsstrofa i "Eit ord" lyder:

Ja, no skal Noreg ha Takk fyr meg.
Og so fær daa kvar ein syta fyr seg.
Eg gjorde mitt, og det var ikkje stort.
– Men endaa eg segjer at gjort er gjort.

Per Sivles debutbok
En Digers Drøm.

Veka etter diktet hadde stått på trykk i avisa Buskeruds Amtstidende, var Sivle på jonsokstemne i Botne i Vestfold. Sivles ven Sven Aarrestad var til stades på stemnet. Han måtte snakke med Sivle. Han hadde lese "Eit Ord" i avisa, han skjønnte at det var eit sjølvordsvarsel, han måtte høre kva Sivle tenkte på.

"Du veit," sa Sivle, "at det mange stader er skikk og bruk, naar dei ber eit lik ut or heimen, at berarane segjer: 'Han takkar for seg' eller 'ho takkar for seg'. Det er ein ven skikk, tykkjer eg, og det er det, eg no hev gjort: eg hev takka for meg. Eg er ferdug. Eg hev ikkje meir her aa gjera."

Etter ei diktopplesing i slutten av august 1904 i Drammen, der Sivle budde dei siste åra av sitt liv, forsvann han. Kona Wenche Sivle ante ikkje kvar mannen var blitt av, men slo ikkje alarm. Han hadde forsvunne slik mange gonger før, han kom alltid attende.

Per Sivle reiste inn til Kristiania, veit vi i dag. Bestevenen hans, Anders Hovden, var òg i Kristiania desse dagane.

Anders Hovden var frå 1878 og livet ut Per Sivles næraste ven

Han trefte Sivle ein gong på denne turen. Hovden blei med Sivle opp på hotellrommet. Sivle fortalde at han var komen inn til si eiga likferd, han var i Kristiania for å dø.

Sivle var heilt oppriven, han stod framfor ein spegel og sa om seg sjølv at alt berre var "poudrette" og skit. Sivle snakka forakteleg om seg sjølv, dei hadde rett alle dei som sa at han ikkje kunne dikte. Han viste teikn til sjølvskading, han lest som han skulle skjere seg med ein kniv.

Anders Hovden blei skremd av å sjå Sivle i ferd med å gå frå forstanden. Hovden var i villreie med omsyn til kva han skulle råde han til. Hovden var skeptisk til behandlinga av sinnssjuka, det siste han ynskte var å sjå Sivle inne-stengd på "eit galehospital".

Hovdens skepsis til sinnssjukesomsorga var ikkje naudsynleg utdatert og ugrunna. Nemninga hans, galehospital, var rett nok anakronistisk. Gaustad asyl blei starta opp i 1855, og ein viktig føresetnad for denne etableringa var den språklege endringa frå å snakke om "gale" til å snakke om "sindssvage". I dette skiftet låg eit nytt syn på sinnssjukdom, det var ikkje lenger eit ordensproblem, men eit medisinsk problem. Tiltaka var ikkje lenger orienterte mot straff og isolasjon, men mot kur og læking. Men der midten av det 19. hundreåret hadde vore prega av ein optimistisk og humanistisk tilnærming til sinnssjukdom, var den psykiatriske optimismen, no i Sivles siste dagar, vendt om til resignasjon. Forsterka interesse for arv hadde auka pessimismen til om sinnssjukdom lét seg lækje. Røynslene frå 50 års systematisk praksis var nedslåande.

Siste dagar

På føremiddagen laurdag den 3. september gjekk Per Sivle inn på Grand Kafé, klokka eitt fall han om og miste medvit. Han blei boren ut av kafeen og inn i ein ventande drosje og køyrd til Rikshospitalet. Her kvikna han til, legane meinte det måtte ha vore eit slagtilfelle og ville ha han liggjande til observasjon. Sivle nekta og stakk av.

Morgenbladet laga ei notis om den kjende forfattarens "Ildebefindende". Dei rakk å få med saka i kveldsnummeret allereie same dag. Fleire aviser saksa meldinga. Wenche las det sjølv i avisa, no skjønnte ho alvoret.

Wenche måtte gjere noko, ho måtte finne Per Sivle og anten få han til lege eller heim til Drammen. Han kunne ikkje

Per Sivle (1857–1904). Foto frå 1897

virre omkring i Kristiania i denne tilstanden. På måndagen, den 5. september, fekk ho ein felles ven av dei til å reise inn til Kristiania og hente Sivle med heim. Han drog og fann Sivle, men klarte ikkje å få han med seg. Sivle nekta å reise, venen kom aleine attende til Drammen.

Ho innsåg at ho måtte reise sjølv. Og tidleg om morgonen tysdag den 6. september tok Wenche Sivle toget frå Drammen til Kristiania. Ho rusla opp Karl Johan og inn Tordenskjolds gate på leiting etter mannen sin. Ho fann fram til hotellet hans, gjekk opp i tredje etasje og banka på døra. Det var eit simpelt lite privat-hotell, syntest Wenche, men bestyrarinna hadde pleidd Sivle så kjærleg – som ei mor, skreiv Wenche seinare.

Sivle låg til sengs då Wenche kom. Han var velstelt og vakker, skjegget og håret var nyklipt. Han var alvorleg sjuk og ikkje restituert etter anfallet på Grand. Wenche la armane om halsen på han og bad han bli med henne heim. Han byrja å gråte, men avsto. Han ville gjerne sjå henne igjen litt utpå dagen. Dei avtalte å treffast klokka eitt, men Wenche blei ståande og vente forgjeves på mannen. Fyrst klokka 16.00 fekk ho beskjeden om at han klokka 12.30 hadde skote seg med ein revolver på Kristiania bad.

Fritt fall

Over 50 norske aviser måtte i all hast omredigere sidene, kaste ut stoff og gje plass til omtale av den store diktarens bortgang. Dei fleste av dei største avisene, som Morgenbladet, Dagbladet, Aftenposten, Norske Intelligenssedler, Bergens Tidende og Drammens Blad, fekk med nyhendet allereie i kveldsnummeret same dag. Det var eit skakande nyhende, om

Diktsamlinga Noreg frå 1894 var den fyrste av dei fem diktsamlingane Per Sivle publiserte i perioden 1894 til 1901, og som gjorde han til den fremste nasjonale lyrikaren i åra fram mot unionsoppløysinga.

ikkje heilt overraskande; ingen av avisene la skjul på at Sivles liv hadde vore i fritt fall. Det var noko underleg "halvt" over Per Sivles liv, skreiv forfattarkollega Arne Garborg seinare i dagboka si.

Det strøynde inn nekrologar og minnedikt til aviser over heile landet dei komande dagane. Påfallande mange greip fatt i liknande emne, det var noko halvvegs og ufullført over Sivles liv og gjerning, ifølgje avisene.

Den 7. september, medan norske aviser var fulle av minneord om Per Sivle, var Anders Hovden attende i prestegarden i Krødsherad. Medan ei stor menneskemengd hadde samla seg på Kristiania Station for å vise Per Sivle ei siste ære, idet drammenstoget klokka 15.08 reiste med Sivles kiste om bord, sat Anders Hovden i Krødsherad og freista å formulere eit kondolansbrev til Wenche Sivle. Han skreiv at han hadde mist sin "beste og einaste paalitelege ven", den "einaste, som eg lagde mitt liv i alle delar ope for".

Men samstundes skreiv han noko overraskande brutalt: Han skreiv at han ikkje kunne "ynskje dette ugjort". Per Sivles beste ven beklaga ikkje sjølv mordet. Hovden skreiv at han ville sleppe å sjå Sivle "trengande til andre". Det var – trass alt – best at det gjekk som det gjekk.

Så snart han hadde lagt brevet til Wenche Sivle i konvolutten, byrja han på eit nytt brev, til ungdomsvenen Bernt Støylen denne gongen, mannen som i si tid hadde introdusert Hovden for Sivle. Hovden skreiv det same igjen: "Men naar alt kjem til alt: Eg ynskjer ikkje dette ugjort!"

I gravferda tre dagar seinare tok Anders Hovden spontant ordet og siterte frå Per Sivles dikt "Svolder", der Sivle heroiserer

Sjølvs om Per Sivle var vaksen opp på landet, treivst han alltid best i byen, og var mykje i Kristiania sjølv når han budde andre stader. (Foto frå 17. mai 1894)

at Olav Tryggvason heller tok livet sitt ved å hoppe i havet enn å late seg fange av fienden: "*– So bykste han med / sine Menn ut i Hav. / Og fri, som han livde, / han sokk i si Grav.*" Hovden gjorde Tryggvasons handling til Sivles. Sivle gjorde "same spranget som den stolte kongen", slo Hovden fast i gravferdstalen.

Anders Hovden ville kanskje gje tragedien mening; det er menneskeleg å idealisere døden i sorga. Men samstundes røper Hovden eit ideal, eit ideal han delte med Per Sivle. Eit ideal som bygde på dei æresomgrepa og maskulinitetsideala som dei oppfatta som berande for den norske stordomstida i mellomalderen. Eit ideal som tilsa at det fanst situasjonar så audmjukande og skamfulle at det einaste rette var å velje døden.

Sivles sjølvdrap var eit val. Sjølv om han i mangt såg livet sitt førebestemt, var han fri til å velje annleis. Då Wenche fann fram til hotellrommet hans og trygla han om å bli med heim til Drammen, kunne han valt å følgje kona.

Men trass dette meiningslause ved handlinga, kan vi i dag lære av henne. Ved å studere Sivles liv og lagnad, kan vi freiste å forstå kva vilkår Sivle og hans samtidige levde under, kva rolle omgrep som ære, arv og lagnad spelte for nord-

menn for knappe hundre år sidan. Og kanskje kan denne innsikta igjen hjelpe oss til å reflektere over kva vilkår og avgrensingar vi lever våre liv under i dag, 100 år seinare?

Alfred Fidjestøl er journalist og forfattar og gav i haust ut boka *Eit halvt liv: ein biografi om Per Sivle* på Det Norske Samlaget. Han har tidlegare gjeveut boka *Hans Jonas: ein introduksjon* (Universitetsforlaget, 2004) og arbeider for tida med å skrive Det Norske Teatrets historie.

Alfred Fidjestøl
Eit halvt liv: ein biografi om Per Sivle.
Oslo: Samlaget, 2007

Bileta i denne artikkelen er alle henta frå boka; forlaget har gitt tillating.